

ČASOPIS ZA POVIJEST
ZAPADNE HRVATSKE
WEST CROATIAN
HISTORY JOURNAL

Monografski broj / Special issue:

1989. U JUGOSLAVENSKOM
KALEIDOSKOPU

1989 THROUGH THE YUGOSLAV
KALEIDOSCOPE

Uredila / Edited by

MILA ORLIĆ

SLOJEVITOSTI 1989.

Dragan MARKOVINA

Arhiv Srpskog narodnog vijeća
Zagreb

Sada, kada je sve prošlo i ostavilo nas sa osjećajem poraza nema nikakvog smisla, niti bi to bilo ozbiljno, da se bavimo pseudohistoriografskim nagađanjima i lamentiranjima na temu `što bi bilo, kad bi bilo`. Ostaje nam jedino da konstatiramo kako je 1989. godina bila posljednja uoči konačnog raspleta jugoslavenske krize s jedne strane, dok su se u njoj istovremeno iskazale sve slojevitosti i rascjepi unutar jugoslavenskog društva s druge strane. Mogli bismo komotno i braniti tezu o postojanju više jugoslavenskih društava. Čije odvojenosti ne bi naravno slijedile granice nacija ili republika, ma koliko oni zaduženi za istinu danas, tvrdili suprotno. Ako postoji nešto što nam je 1989. godina pomogla shvatiti, to bi se svakako odnosilo na definitivnu potvrdu bliskosti nacionalista sa svih strana i njihove surove rušilačke energije, protiv koje se krhki svijet ljudi koji su u punom smislu riječi prihvatili jugoslavensku paradigmu i krenuli izgrađivati njezinu kulturu nije mogao, ni znao boriti. S jedne strane iz pukog demografskog nesrazmjera među navedenim skupinama, s druge iz činjenice šoka kojim su ti dijelovi društva dočekali nacionalističko ludilo i u konačnici iz razloga što su vrhovi Saveza komunista te ljude gotovo pa smatrali disidentima. Za što je dovoljno navesti primjer da su još u drugoj polovici osamdesetih godina tada mladi novinari splitskog Feral Tribunea, bili dovedeni na sud zbog uvrede državnih institucija. Što dakle reći o sustavu koji je bio opsjednut nacionalnim pitanjem s jedne strane i konfrontirao se s najprogresivnijim dijelovima društva s druge strane, osim da je napravio sve da se do temelja iznutra razgradi. Neovisno o tome, slijedimo li tezu Dejana Jovića iz njegove knjige „Jugoslavija, država koja je odumrla“, o tome kako je 1974. stvorena četvrta, Kardeljeva Jugoslavija, koja je samu sebe planirala razgraditi, ili imamo drukčije viđenje svih tih procesa, činjenica je da su se dezintegrativni faktori u konačnici pokazali znatno snažnijim od onih integrativnih. Ovi potonji su pak nastavili egzistirati u urbanoj, alternativnoj i pop-kulturi, nakon čega im se posljednjih godina pridružio čitav niz društvenih i humanističkih znanstvenika te novinara mlađe generacije. Oni su izgradili novi, postjugoslavenski kulturni prostor, o čemu su u svojim knjigama, između ostalih pisali Vjekoslav Perica, Mitja Velikonja i Tanja Petrović.

Sve to dovodi nas do promatrane, 1989. godine. Koja je simbolički otvorena štrajkom kosovskih rudara u Trepči u veljači, da bi se u punom

smislu zaključila nedovršenim 14. Kongresom SKJ-u, u siječnju 1990. godine. Između ta dva događaja, čiju uzročno-posljedičnu povezanost nije potrebno dokazivati, smjestila se posljednja godina unutar koje se nije činio pretjerano izvjesnim scenarij koji je uslijedio. Na političkom planu ova godina je ponudila praktično sve opcije koje su nastavile usmjeravati kretanja u Hrvatskoj, ali i na cijelom jugoslavenskom prostoru. Zadržimo li se ovdje na primjeru Hrvatske, suočit ćemo se s osnivanjem HDZ-a u veljači, potom HSLŠ-a u ožujku, da bi SKH održao svoj 11. Kongres tek u prosincu. Sve nas to upućuje na činjenicu kako do tada vladajuća partija, ne samo što nije usmjeravala događaje i političke procese, već je za njima debelo kasnila, reagiravši među posljednjima. Što naravno ne znači da bismo trebali prešutjeti ključnu odluku tog kongresa, o raspisivanju višestranačkih izbora. No ovdje nas od ove tri velike stranke, znatno više zanimaju dva utopijska pokušaja iz ranog proljeća. Ono što su pokušali ljudi iz Udruženja za jugoslavensku demokratsku inicijativu (UJDI) predstavljalo je najplemenitiji pokušaj da se jedna zemlja sačuva od destrukcije i napravi iskorak u smjeru modernog europskog društva. Tek nešto manje utopijskim su se činila nastojanja dezorijentiranog saveznog premijera Ante Markovića. Potražimo li nešto što je gotovo u potpunosti prešućeno u historiografskim razmatranjima postjugoslavenskog razdoblje, lako ćemo uočiti kako je upravo riječ o ovim dvjema pojavama. Dok su sve ostale političke inicijative i pokušaji, s većom ili manjom studioznošću doista obrađene i igraju aktivnu ulogu unutar javnog diskursa, o UJDI-ju se gotovo ništa ne zna u široj javnosti, dok su Ante Marković i njegov mandat preživjeli isključivo u pučkoj predaji. Što je činjenica koju ne treba nužno pozdraviti, s obzirom da ga zazivaju ljudi profila Željka Keruma, koji je to napravio za vrijeme nedavnog posjeta kod Kolinde Grabar Kitarović. Odgovoriti na pitanje zašto je, primjerice UJDI tako temeljito prešućen, ne predstavlja nikakav značajniji problem. Radi se jednostavno o nečemu što je bilo toliko civilizacijski superiorno u odnosu na ostalu političku ponudu tog doba, da je jedina strategija kojom su se pobjednici mogli nositi s tom činjenicom, moglo biti prešućivanje. S obzirom da nikakva argumentirana rasprava nije uopće mogla biti razmatrana. S jedne strane zbog toga što su ti ljudi govorili posve drugim jezikom, a s druge jer se glavni cilj djelovanja budućih nacionalnih vođa u pravilu iscrpljivao u izrazito antijugoslavenskoj politici. Promatrajući stvari iz te perspektive, pojava nečeg poput UJDI-ja, mogla je izazivati samo sablazan. Budući da ti ljudi nisu stajali na komunističkim pozicijama, govorili su modernim rječnikom, istovremeno inzistirajući na jedinstvenom jugoslavenskom okviru. Dopustiti da ova paradigma prodre u javnost, moglo je u to doba značiti buđenje sumnje u nacionalističke

projekte. Na isti način kao što bi njezina današnja znanstveno-publicistička revalorizacija mogla negativno djelovati na povijesne mitove, tisućljetne snove i tlapnje o neizbježnosti procesa koji su se dogodili i kojekakvih povijesnih silnica koje su im prethodile. UJDI i Ante Marković ostat će tako prepušteni onim povjesničarima koji svjesno idu protiv struje i ne očekuju nikakvo akademsko, ni državno priznanje. Što je zapravo dobro, s obzirom da to predstavlja jedini način da se toj temi pristupi bez ikakvih kalkulacija, ili figa u džepu. Nije naravno isključivo hrvatski kontekst doživljavao ove inicijative kao strano tijelo, održavši takav odnos prema njima i u budućnosti. Te godine je uspon Slobodana Miloševića došao do vrhunca mitingom na Kosovu polju, u povodu 600. godišnjice Bitke na Kosovu. Što nas dovodi do jednog zanimljivog detalja i još jednog romantičnog junaka koji je posve svjesno išao ususret životnom porazu. Riječ je, naime o Stipi Šuvaru. One famozne Miloševićeve riječi o bitkama koje su „pred nama“, na kraju su posve zasjenile činjenicu, da je, svim neslaganjima unatoč, kompletno jugoslavensko političko vodstvo, uključujući Antu Markovića, došlo na taj kosovski miting. Tamo nije bilo samo jednog čovjeka, a riječ je naravno o Stipi Šuvaru. Istom onom čovjeku koji se prvi spustio među rudare u Trepči, tokom štrajka. Treba li napominjati kako je i Šuvar, sa svojom ulogom i uspravnošću kojom je prošao kroz te godine raspada, historiografski potpuno zanemaren? Pri čemu su prve asocijacije na tog čovjeka u kolektivnoj svijesti, vezane uz reformu školstva. Zvuči li danas ikome vjerodostojnom činjenica kako je ime tog čovjeka, čitave te 1989. godine izvikivala splitska Torcida? Analiziramo li, npr. Ninovu nagradu dodijeljenu 1989. Vojislavu Lubardi, za jeftinim nacionalizmom rasističkih usmjerenja natopljeni roman „Vaznesenje“ te ga usporedimo s dobitnikom iz 1988. godine, a radi se o romanu Dubravke Ugrešić „Forsiranje romana rijeke“, vidjet ćemo da bilo kakav modernizam jugoslavenskog tipa, doista u toj atmosferi nije imao šanse. Dodatnu notu tragike čitavom procesu buđenja nacionalističkog ludila daje i činjenica da se upravo 1989. na kulturnom planu događaju brojni iskoraci u smjeru avangarde. Ako možda u tu kategoriju i ne bismo mogli svrstati pokretanje Odsjeka za režiju na sarajevskoj Akademiji scenskih umjetnosti, avangardna nastojanja nikako ne možemo odreći novopokrenutom BITEF teatru iz Beograda.

Na muzičkom planu, album Ekatarine Velike „Par godina za nas“, iz 1988. gotovo da je proročanski najavio što će se desiti. Da bi nakon njega, Branimir Štulić, obavio svoj prvi samostalni album bez Azre, nazvavši ga „Balkanska rapsodija“. Poznat kao netko tko najavljuje društvenu i političku katastrofu, Štulić je snimio kontemplativni album, prepun arhaičnog zvuka, ukorijenjenog u balkanski melos. Podsjetilo je to na potez očajnika, koji

se konačno suočio s onim što mu se činilo izglednim, distanciravši se i zvukom, ali i samim naslovom od konteksta koji ga je okruživao. U vrijeme dok su kompletnoj hrvatskoj javnosti usta bila puna Europe i europskih vrijednosti, Štulić se okrenuo omraženom Balkanu. Pojmu tek nešto manje nepopularnom od Jugoslavije, na kojoj je također nastavio inzistirati. No album koji je ipak znakovitošću posljednje pjesme obilježio tu godinu, bio je zajednički projekt Zorana Predina i Arsena Dedića, naslovljen „Svjedoci priče“. Spojivši u zadnjoj pjesmi, pod nazivom „Domovina“, njih dvojicu i Boru Đorđevića, ovaj album ostao je spomenik posljednjim utopističkim pokušajem da se jedna tonuća kultura očuva.

Iste godine se Vojvodina ugurala među niz Crvene Zvezde, osvojivši titulu nogometnog prvaka, u ligi obilježenoj apsurdima. Te se godine, naime u pravilnik natjecanja uvelo nešto što nogometna Europa nije poznavala. Po odluci Fudbalskog saveza Jugoslavije, utakmice nisu mogle završiti neodlučeno, zbog opravdanih sumnji u brojne prevare i namještanja rezultata. Tako bi se nakon neodlučenog ishoda pucali jedanaesterci, pri čemu bi pobjednik dobijao bod, a poraženi ništa. Ovo pravilo u punoj je mjeri ukazalo na apsurdnosti društva i države u nestajanju. U jednoj utakmici finala Kupa maršala Tita, Partizan je sa 6:1 pobijedio mostarski Velež, gotovo najjavivši kalvariju koju je taj klub prošao uskoro u vlastitom gradu. No najzanimljivije stvari događale su se s nogometnom reprezentacijom. Pod vodstvom selektora Ivica Osima, Jugoslavija se 1989. godine, nakon što je propustila dva prethodna velika natjecanja, Svjetsko prvenstvo u Meksiku 1986. i Europsko prvenstvo u Njemačkoj 1988., konačno plasirala na Mundijal, koji se trebao održati u Italiji 1990. godine. Tragika cijele priče leži u činjenici da je Ivica Osim u mnogo navrata iskazao uvjerenje kako je eventualna titula svjetskog prvaka, koja nije bila nedostižna, s obzirom na tragično ispadanje od Argentine u četvrtfinalu, mogla spriječiti rat i raspad zemlje.

Slika kompleksnosti jugoslavenskog društva, koje je bilo na rubu pucanja, ove posljednje mirne godine, nikako ne bi bila potpuna bez dva detalja. Jedan je održavanje Summita Nesvrstanih u Beogradu, koji je ostao zapamćen po osebujnom posjetu libijskog vođe Moamara Gaddafija, a drugi pobjeda zadarske grupe Riva na Euroviziji, zahvaljujući čemu se izbor za pjesmu Eurovizije 1990. godine održao u Zagrebu.

Teško je bilo zamisliti većeg paradoksa od ovih triju posljednjih stvari. Jedna zemlja koja je odlazila u povijest, ugostila je summit jedne međunarodne organizacije, koja je upravo izgubila na vanjskopolitičkom značaju, kao da se ništa oko nje ne događa, organizirala je spektakularni izbor za pjesmu Eurovizije i čekala titulu nogometnog prvaka svijeta, što joj je u košarci 1990. i uspjelo.

Gotovo da je nemoguće zamisliti kompleksnije razdoblje, koje bi bilo izazovnije za društveno-humanističke znanstvenike i publiciste, s naglaskom na povjesničare, a ipak smo mu posvetili malo vremena i još manje rada, posve ga potisnuvši na uštrb izgradnje nacionalističke mitologije devedesetih. Da li je uzrok tome u činjenici što je ta godina ujedno ponudila i ono najbolje što je jugoslavensko društvo moglo pružiti, a to zasigurno nije vodilo k ratu i raspadu zemlje, kao ni ostanku u jednopartijskom sustavu, na čitateljima je da sami zaključe. Što se tiče ovog autora, u to nema nikakvih sumnji.